

בית השמונאי

בשנת 138 לפני הספירה, הוצאה פקודה על ידי אנטיוכוס השביעי¹, שיש לה ערך גדול עבור הנומיסמטיקה היהודית, היות והיא מקנה ליהודים את הזכות לטבוע מטבעות. נוסח הפקודה הוא: "המלך אנטיוכוס לשמעון כהן גדול ושר האומה ולעם היהודים, שלום. אחרי אשר אנשי בליעל תפשו את מלכות אבותינו אחפץ לדרוש את המלכות למען אקומם אותה, כאשר היתה בראשונה, ואאסוף המון חיל ואכין אניות מלחמה. ואחפץ לעבר בארץ למען אעניש את מהריבי ארצנו והמשמים ערים רבות במלכותי, ועתה קיימתי לך את כל ההנחות, אשר עשו לך המלכים, אשר היו לפני ושאר המתנות אשר הניחו לך. ומניח אנכי לך לעשות מטבע שלך, מטבע בארצך, וירושלים והמקדש יהיו חפשים, וכל הנשק, אשר הכינות, והמבצרים אשר בנית, אשר תמשל בהם, ישארו לך. וכל חוב המלך, ומסי המלך, בעתה לכל הימים, מונחים לך. וכאשר נקומם את מלכותנו נכבד אותך ואת עמך ואת המקדש, בכבוד גדול, להיות כבודכם נראה בכל הארץ". בנגוד לדעתו של ווילריך^{2,3} אין סבה להטיל ספק באמיתותה של פקודה זו. ביקרמן⁴ מראה שחוסר המטבעות, שנוהגין ליחס בדרך כלל לשמעון, בחפירות בית-צור⁵ ובית אל⁶, אין בו משום סתירה.

חוץ ממש⁶ כל מטבעות, המיוחסות בדרך כלל לשמעון, נדירות ביותר, ובבית-צור, למשל, נמצאו רק שלש מטבעות מהתקופה החשמונאית המאוחרת, אף על פי, שמטבעות אלה נפוצות הן. נדירות מטבעות הברונזה, המיוחסות בדרך כלל לשמעון מתבארת בקלות על סמך העובדה, שעבר רק זמן קצר בין הפריולגיון של אנטיוכוס ומותו של שמעון.

מאירך, ישנם כמה טעמים אחרים הנותנים מקום ליחס מטבעות אלה לתקופת המרד הראשון. כך למשל יהיה זה משונה לחשוב, שמטבעות יורשיו של שמעון תהיינה דלות ממטבעותיו הוא. יתר על כן, לא זו בלבד שהגיבוע, שעל מוס⁷, דומה לזה שעל השקלים של המרד הראשון (מס⁸ 137 ואילך), כי אם פיק⁷ מראה, שגם המבנה שלהן דומה, בזאת, שהאסימון הוא שטוח. אף על פי כן אנו מבכרים ליחס מטבעות אלה לשמעון, עד שלא תמצא עדות נומיסמטית נוספת.

⁴ מקבים I טו: ב"ט.

H. Willrich: *Urkundenfälschungen in der hellenistisch-jüdischen Literatur*, 1924.

H. Willrich: *Ztsch. f. alttestamentliche Wissenschaft* 1933, 79 עמ'.

E. Bickermann: *Der Gott der Makkabäer*, 1937 ⁴

● R. Sellers: (עייני גם) O. R. Sellers: *The Citadel of Beth-Zur*, 1933 ⁵

and W. F. Albright, *BASOR*, 1931, 43 עמ' 13.

W. F. Albright: *BASOR*, 1934 ⁶ עמ' 54.

B. Pick *Numismatic Review*, Vol. II No. 4, 1945 ⁷ עמ' 5 ואילך.

1 שמעון המכני, 143/2 - 136/5 לפני הספירה).

אידיאות ההלניסם, שחדרו למזרח אחרי נצחוננו של אלכסנדר הגדול, והיהדות, לא יכלו לבוא לכלל הבנה. בגולה ותחת שלטון הכהנים הגדולים החל העם היהודי להכיר בשליחות ההיסטורית שלו. האל הלאומי נעשה לאל האחד והיחיד של החבל, והיהודים ראו את עצמם כמפרשי הנבחרים. בשום מקום בעולם העתיק חוץ מביהודה לא היתה איזו שהיא התנגדות להלניסם. המרד פרץ בעיקר עקב קיומה של מפלגה יהודית, שנסתה להשלים בין הדעות המנוגדות. ביקרמן⁸ הראה, שהרדיפות חתם שלטונו של אנטיוכוס אפיפנס מתבארות על-ידי מגמות ההתבוללות של השכבה השליטה בירושלים. המטבעות, שאותן טבע אנטיוכוס הרביעי, בערים שונות במלכותו, בשנת פרוץ המרד (158/9 לפני הספירה) מוכיחות בעליה, שלא היתה קיימת שום מגמה לשנות את הפולחנים המקומיים בזה של זוס. המכבים, מאידך, הרגישו, שאי אפשר יהיה להשלים בין הפולחתיים היווני והמונותאיסם היהודי. הם הצליחו במרדם נגד הפצת ההלניסם ביהודה, ובאופן כזה שמרו על המונותאיסם למען היהדות והעולם. שלטונם של המכבים פתח פרק חדש בתולדות העם היהודי. שמירת עצמאותם המדינית נתנה מקום להתפתחות פנימית שלה, שמצאה את בטויה החיצוני גם באמנות. בפעם הראשונה בתולדות היהודים אין הם משתמשים בדוגמאות אמנותיות זרות כי אם בסמלים יהודים ספציפיים. בשנת 142 לפני הספירה "נשבר עול הגויים מעל ישראל". והחלו למנות את השנים בתעודות על פי: "השנה הראשונה לשמעון כהן גדול מפקד ומנהיג היהודים". כפי שהראנו למעלה, ניחנה לשמעון זכות טביעת מטבעות בשנת 139 לפני הספירה, אם כי הוא לא השתמש, כנראה, בזכות זאת עד השנה הרביעית למלכותו. אין זה תהליך יוצא מגדר הרגיל, כפי שמראה היל⁹. המטבעות נותנות בטוי לרגש הלאומי של התקופה¹⁰, אף על פי שחדלו כבר מזמן להשתמש בכתב העברי הקדום, נטבעו המטבעות דוקא בכחב זה, ובדרך זו נקטו כל המושלים המאוחרים יותר, חוץ מהשליטים לבית הוורס, שהשתמשו, כפי שנראה להלן, בכחב יוני. אותו שמעון, שנאמר עליו ש"הרבה כלי הקדש שבמקדש" החל גם בהצגתם על גבי מטבעות. לא רק גביע לניסוח יין (מס' 6), כי אם גם לולב ואהרוג, המכמלים את חג הסוכות, אנו מוצאים על מטבעותיו. כמו כן מתואר (מס' 4) סל מלא פירות, שרומז כנראה להקרבת הביכורים. הדקל שעל הרורס של מטבע זה הפך לאחר זמן לסמל הארץ, שעליה

⁸ E. Bickermann: *Der Gott der Makkabäer*, 1937

⁹ G. F. Hill: *Cat. of Greek Coins in the Brit. Mus. Palestine* עמ' XCIV

¹⁰ אף על פי כן יש להדגיש שיחוסן של מטבעות אלה לשמעון מוטל בספק.

¹¹ בנוגע לדיון מקיף על סמלי מטבעות יהודיים עיין: P. Romanoff: *Jewish Symbols on Ancient Jewish Coins* (Philadelphia, 1944).

אומר פליניוס: "Judaea vero incluta est vel magis paimis". בכל הסמלים האלה אנו נתקלים שוב בתקופה מאוחרת יותר, כאשר אמנות בתי הכנסת הגיעה לשיא התפתחותה¹². כדאי לציין, שבדיקת המטבעות מראה, שהן בעלות איכות מעולה, בהכילן למעלה מ-80% נחשת¹³.

2. יוחנן הורקנוס (135-104 לסני הספירה).

בתקופה שקדמה לזו של המכבים היתה נהוגה אצל עם ישראל צורת השלטון הדתי, וכהן גדול עמד בראשו בתפקיד של מנהיג. בעוד שבזמנים קדומים היה לכהן הגדול תפקיד של נושא משרה מטעם המלך, הוא הצליח להגיע במאה השלישית לעמדה מלכותית. בהמשך הזמן הפריד הכהן הגדול את עצמו מהכהונה היהודית ובמאה השניה מכנה אותו בן סירא¹⁴ בשם שליט "הדואג לעמו מחתך ומחזק עירו מצר"¹⁵.

יוחנן הורקנוס לא רק ידע כיצד להצליח באופן יוצא מהכלל נגד השליטים הסילוויקיים המתנוונים, כי אם גם לחזק את הכח המלכותי של הכהן הגדול על הסנהדרין הפרושית. הוכחה להתפתחות התודעה המלכותית משמשת העובדה שהוא היה השליט היהודי הראשון, שקבע את שמו על גבי מטבעות. סנהדרין הסופרים נעשית בלתי חשובה¹⁶ ואין היא נזכרת על המטבעות, שעליהן מופיע שם עדת היהודים בלבד. שהרי אנו יודעים כי זהו המובן הנכון של המלה "חבר"¹⁷. על כמה מטבעות נראה, שיוחנן מכנה את עצמו בשם ראש העדה. (מס' 7 ו-11).

אנו חייבים תודה להרי י. שטיין ששם לב לכך שעל כמה מהמטבעות מופיעות אותיות יוניות בשטח התחתון משמאל, מתחת לקרני השפע. האותיות שנתגלו עד כה, הן A (מס' 9b) ו-M II. שטיין מציע כפירוש, שהאותיות האלה מהוות ראשי תיבות של שמות פקידים, שהוטל עליהם תפקיד הטביעה, ושהאות A פירושה "אריסטובולוס" בנו ויורשו של יוחנן הורקנוס.

האות "A" שעל הורס של מס' 8 לא נתפרשה עדיין באופן המניח את הדעת. מדן¹⁹ חשב, שהאות הזאת עומדת בקשר לבריתו של המלך עם אלכסנדר בינוס בשנת 128 לפני הספירה. שטיין מציע עכשיו, שמטבעות אלה נטבעו

¹² A. Reifenberg: *Denkmäler der jüdischen Antike*, 1937 עמ' 41-42.

¹³ A. Reifenberg: *Ztsch. d. deutschen Palästina Vereins* 1927 עמ' 175 ואילך

¹⁴ בן-סירא ג', ד'.

¹⁵ E. Bickermann, שם עמ' 57-58.

¹⁶ H. Zucker: *Studien zur jüdischen Selbstverwaltung im Altertum* 1936 עמ' 47-48.

¹⁷ Schürer: *Gesch. des jüdischen Volkes* I עמ' 269.

¹⁸ H. J. Stein: *Num. Review*, I, 1943, No. 2 עמ' 19 ואילך.

¹⁹ F. W. Madden: *Coins of the Jews* 1881 עמ' 81.

אחרי מותו של יוחנן הורקנוס, ושהאות "A" פירושה "אריסטובולוס", שטבע את אותה האות על הרורס, כל זמן שהיה עדיין פקיד בלבד, כפי שנתבאר לעיל. הזמל של קרני השפע היה מצוי ביותר על מטבעותיהם של המלכים הסילווקיים וכנראה, שיוחנן הורקנוס כבדו משם. ראוי לציין, שמטבעותיו של יוחנן — כמו אלה של שמעון — נטבעו מברונזה משובחת, ומכילות בערך 83% נחושת. בכמה מהן הכתובת לקויה, ורק התחלתה ניתנה בצורה נכונה.

3. יהודה אריסטובולוס (103-104 לפני הספירה)

פפי יוסף בן מתתיהו²⁰ היה אריסטובולוס השליש החשמונאי הראשון. שקרא לעצמו בתואר מלך, אולם דבר זה אינו מחאשר ממטבעותיו. על המטבעות (מס' 13, 13b) הוא מכונה בתואר "כהן גדול" בלבד, ויתכן שסטרבוני²¹ צודק באמרו, שרק יורשיו של אריסטובולוס לקחו לעצמם את התואר המלכותי. מאידך יתכן מאד, שהמטבעות נטבעו בתחילת מלכותו, כשעדיין לא כנה את עצמו בתואר מלך. נדירות מטבעותיו מתבארת בפשטות מתוך העובדה, שהוא מלך שנה אחת בלבד.

4. אלכסנדר ינאי (103-76 לפני הספירה)

אלכסנדר ינאי היה השליש החשמונאי הראשון, שקרא לעצמו בתואר מלך על מטבעותיו, וכמו כן היה הראשון, שטבע את שמו ואת תוארו גם ביונית. מיון מטבעותיו הניתן כאן, מבוסס בעיקר על האוצר שנמצא בשעת החפירות על הרעפל בקרבת ירושלים, ושפורסם על ידי למברט²². היו באוצר זה למעלה משלוש מאות מטבעות מסוג העוגן מוקף חשוק (מס' 14), וחוק מכמה מטבעות מאותו הסוג בעלי דינומינציה קטנה יותר (מס' 15) נמצאו שמונה מטבעות מטביעתו של יוחנן הורקנוס. ממצאה זו אפשר להוציא את המסקנה, שמטבעות הדינומינציה הקטנה, אכן נטבעו על ידי אלכסנדר ולא על ידי יורשיו, כפי שסברו לפני. כמו כן נראה, שמציאותן של כמה מטבעות מטביעתו של יוחנן הורקנוס מוכיחה, שסוג מטבעות העוגן מוקפי החשוק נטבע לראשונה על ידי אלכסנדר. לא נמצאה שום מטבע מסוג העוגן מוקף הפרחים (מס' 16), אולם היות ועל מטבעות אלה מצויה אותה כתובת, שעל המטבעות שנזכרו לעיל, יש להניח שמטבעות אלה הן הוצאה מאוחרת יותר של אלכסנדר ינאי. הדינומינציה הנמוכה, השייכת לסוג זה מיוצגת כפי הנראה על ידי מס' 17. הנדירות היחסית של סוג העוגן מוקף הפרחים מתבארת כנראה מתוך העובדה שכל המטבעות שניתנו לשימוש מהסוג הזה, נטבעו ב"טביעת השבון" על ידי יורשו, כפי שנראה להלן. יצוג העוגן על מטבעותיו, אם אינו נלקח פשוט

²⁰ קדמוניות XIII י"א, א', מלחמות I ג' א'.

²¹ Strabo, XVI, 2, 40.

²² C. Lambert, PEF. QSt. 1927 עמ' 184 יאילך.

מהמטבעות הסיציליקידיות, הרי שירכנן. שיש בכך רמז לכיבוש יפו ושאר נמלים על חוף הים התיכון. את ענין החשוק אפשר לקשר עם רעיונות על דבר השמש. בזמנים מאוחרים יותר הוא נמצא לעתים קרובות בקשתי בחי הכנסת²³. לדעת מדן²⁴ אין ספק, שעל שתי מטבעות מסוג העוגן מוכף החשוק ישנה הכתובת ΒΑΣΙΛΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, שפירושה שמטבעות אלה נטבעו על ידי המלכה אלכסנדרה. אשתו של אלכסנדר ינאי. אולם היות והיא²⁵ מביע חששות רציניים בנוגע לדיוק הקריאה הזאת והיות והכתובת העברית לא ניתנה לקריאה בשתי המטבעות גם יחד, ראינו לנכון לבלתי כלול אותן במונוגרפיה זאת.

5. יוחנן הורקנוס השני (67 ו' 63 – 40 לפני הספירה).

כבר בשנת 1867 יחס מרצבכר²⁶ את המטבעות בעלי קרני השפע והכתובת: "יוחנן כהן גדול" ליוחנן הורקנוס השני, ואילו כל המחברים שאחריו נטשו את הדעה הזאת. שירר²⁷ סובר שהנחה זאת תחכן, אלא שאין לה על מה שתסמוך, היות ולא ידוע לנו דבר בנוגע לשמו העברי של הורקנוס. אולם על סמך טעמים נומיסמטיים באנו לכלל דעה, שלא זו בלבד, שמטבעות אלה שייכות להורקנוס השני ולא לאלכסנדר. כי אם גם מטבעות העוגן מוקף הפרחים של אלכסנדר בטביעת ההשכון של "יוחנן כהן גדול" (מס' 18).

על אף כל הקשיים שהיו לאלכסנדר בעניניו עם הפרושים, נראה, שההנחה הכללית, שהוא בעצמו צוה לטבע את מטבעותיו בטביעת השכון, אינה מתקבלת על הדעת. אלכסנדר לא ויתר אף פעם על כבודו המלכותי ואין שום תקדים, שמלך ינטוש את תארו המלכותי מסבות פוליטיות. יתר על כן משמשת מציאותן של מספר מצומצם של מטבעות, שלא נטבעו בטביעת השכון, סמיה להנחה זאת. מאידך מתקבל על הדעת, שהתיאר המלכותי נטבע בטביעת השכון על ידי יורשו, הורקנוס השני, שעוד בחיי אמו שמש בכהונה הגדולה. אין להניח, שזה נעשה בחלק הראשון של מלכותו שנמשך ארבעה חדשים בלבד, ושאחריו ויתר על המלכות ועל הכהונה הגדולה לטיבת אהיו אריסטובולוס השני (67 לפני הספירה). אולם בשנת 63, הופיעו לפני פומפיוס לא רק אריסטובולוס והורקנוס השני, כי אם גם נציגי העם, והאחרונים בקשו מפומפיוס, שיכונן מחדש את שלטון הכהן הגדול מקדמת דנא. ההחלטה הסופית נתקבלה באותה שנה. המהו היהודי האוטונומי צומצם במדה נכרת, והשלטון נמסר לידי הורקנוס השני, אולם רק בתואר כהן גדול ובלי תואר מלך²⁸. בתקופת שלטונו (63—40 לפני הספירה)

²³ A. Reifendberg, שם, (12) עמ' 21-21.

²⁴ F. W. Madden, שם, עמ' 91-92.

²⁵ G. F. Hill, שם, עמ' CV; עיין גם Kahrstedt, *Klio*, 1910 עמ' 284 ואילך.

²⁶ E. Merzbacher: *Ztsch. für Numismatik*, Vol. III, 1876 עמ' 201 ואילך.

²⁷ E. Schürer, I, עמ' 285.

²⁸ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XIV ד', ד': מלחמות I ו', ו': ויחוד קדמוניות XX י'.

נטבעו בודאי מטבעותיו של אלכסנדר במביעת השבון של תואר הכהן הגדול והוצאה הוצאה חדשה של מטבעות מקבילות. נראה, שלא קיימות שום מטבעות מטבעתו של אריסטובולוס השני, ויחוס מס' 13 לאריסטובולוס הראשון, מוכח קרוב לודאי על ידי תואר הכהן הגדול שעליה.

דעתנו היא, שלא רק המטבעות בעלי הכתובת יונתן (מס' 19,18), כי אם גם המטבעות שעליהן מופיע השם בצורת יהונתן (מס' 20) נטבעו על ידי יוחנן הורקנוס השני. מסוכן מאד להסיק מסקנות מרחיקות לכת בהסתמכות על הכתיב של השם התיאופורי, כפי שעשו זאת למברט²⁹, מרמורש טיין³⁰ ונרקיס³¹, שביחסם למטבעות אלה לאלכסנדר ינאי סברו, שההבדל נובע מהריב המפלגתי עם הפרושים. שתי צורות הכתיב מופיעות לא רק על מטבעות אלה, כי אם גם על המטבעות, שהוצאו על ידי אלכסנדר לפני כן. כמו כן מצויים שני אופני הכתיב של שמות תיאופוריים זה בצד זה בכתובת מזכה של המאה הראשונה לפני הספירה, וכן בהרבה כתובות אחרות³².

במקרה זה צודק דירנבורג בזהויו; ואשור לכך, ששמו העברי של הורקנוס הוא ינאי — הוא יונתן — נמצא במקורות תלמודיים³³.

6. מתתיה אנטיגונוס (40 — 37 לפני הספירה).

אנטיגונוס, ששמו העברי ידוע לנו ממטבעותיו בלבד, הגיע למלכות בשנת 40 לפני הספירה. המטבעות נטבעו ממחכת גרועה; ומכילות פחות מ-70% נחושת ולמעלה מ-27% עופרת. יש ליחס את הירידה הזאת באיכות המתכתית בהשוואה למטבעות קודמיו³⁴ לקנסות הכספיים התכופים של הרומאים³⁵ ולמצב המלחמה הבלתי פוסק באותם הימים.

הכתובת היוונית על הרורס מכילה את תוארו ומלכותו ואילו הורס העברי מציין את תואר הכהונה הגדולה בלבד. הכתובת העברית לקויה בדרך כלל ומרבית המטבעות לא נשתמרו יפה עקב אחיז העופרת הגבוהה. על כמה מטבעות ראה שמצויות האותיות "אנ" בין קרני השפע, דבר שלא נתבאר עדיין כל

²⁹ C. Lambert, שם, (20).

³⁰ A. Marmorstein, *PEF QSt.* 1928 עמ' 48 ואילך.

³¹ מ. נרקיס, ידיעות החברה לחקירת א"י: עתיקותיה I 1934 עמ' 10 ואילך.

³² S. Klein, *Jüd. palästinensisches Corpus Inscriptionum*, 1920 עמ' 14 ואילך.

³³ J. Derenbourg: *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*

עמ' 146-148.

³⁴ A. Reifenberg, *ZDPV*, 1927 עמ' 175 ואילך.

³⁵ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XIV י"ד, ט"ו; מלחמות I ט"ו, ב'; Dio Cassius,

צרכו³⁶. ניקיס³⁷, הקוראן באופן אחר. סבור, שאותיות אלה משמשות ראשי תיבות של תוארו של אנטיגונוס.

הסמלים המיוצגים על מטבעותיו של אנטיגונוס אינם שונים בדרך כלל מאלה, שעל מטבעות קודמיו ואנו מוצאים עליהן את קרני השפע, זר וכו'. אולם על כמה ממטבעותיו אנו נתקלים — נוסף על סמל, שלא נתבאר עדיין כל צרכו (מס' 24) — בפעם הראשונה במנורה בעלת שבעת הקנים, שהפכה כעבור זמן לסמל האפני ביותר של היהדות. צורת המנורה מתאימה בקויה העקריים לצורת המצוייה על שער טיטוס, ולדוגמאות הרבות של סמל זה באמנות בתי הכנסת לאחר זמן³⁸.

הכלי המיוצג על הורס של מס' 24, נתפרש על ידי די-סולסי כשלחן לחם הפנים, אולם יש להתייחס לתאור זה בהסתייגות³⁹.

מלכי בית הורדוס (הרודס)

1. הורדוס הראשון (37 – 4 לפני הספירה)

הורדוס ה"אדומי" היה השליט היהודי הראשון, שהשחמש במטבעותיו בכתב יוני בלבד. על אף נטיתו לרעיונות הלניסטיים — דרך אגב הוא היה אחד מבוני הערים הגדולים של תקופתו — הוא נזהר מאד לבלתי פגוע ברגשות נתיניו על ידי יצוג דמויות אדם על מטבעותיו. אנו מוצאים קובעים, מגנים, פירות ועוד, על מטבעותיו, שאחדות מהן דומות מאד לאלה של קודמיו. הכלי, שעל מס' 26 אינו מצנפת¹, כי אם מחבת תנופה² ומיצג את אחד מכלי המדש, כמו החצובה, שעל מס' 16 ו-30 — 32. יתכן, שהנשר, שעל מס' 44, עומד בקשר לנשר, שקבע במקדש, ושהוסר והושמד אחר כך על ידי העם. על כמה ממטבעותיו מהשנה השלישית (מס' 26 — 29) מופיעה המונוגרמה ρ ופירושו של נרקיס, שזהו קצור ל"טרכון" מתקבל מאד על הדעת. ידוע לנו שהורדוס קבל מחוז זה מאוגוסטוס בשנת 28 לפני הספירה, שלש שנים אחרי שהכתר בשניה³. יתכן מאד, כפי שהעיר נרקיס, שמטבעות אלה הן מחקופה מאוחרת יותר מאשר האטבעות הקטנות הדומות לאלה של החשמונאים.

מטבעותיו של הורדוס מכילות אחוז גבוה מאד של בדיל (למעלה מ-10%).

³⁶ Hill, שם עמ' XCV.

³⁷ מ. נרקיס: מטבעות ארץ ישראל. ה"א: מטבעות היהודים, 1936 ע' 36.

³⁸ A. Reifenberg, שם (12) 1937.

³⁹ Madden, שם עמ' 102.

¹ Hill, שם, עמ' XCVII.

² C. Watzinger: *Den' naler Palästinas II*, 1935 עמ' 24.

³ מ. נרקיס, ידיעות החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה I 1934 עמ' 8 ואילך.

⁴ מלחמות I כ', ג'ד'.